

תפירות מצדה

פרקי התהילים כתובים בשני טורים; בכל שיטה שתי צלעות. ניתן להבחין בקווים מאוזנים, ששורטטו במכשיר חד לפני הכתיבה. האותיות כתובות מתחת לקווים, כמו כל המגילות וספריי־התנ"ך הקדומים. כן נראים בבירור הקווים המאונכים התחתים את הטור מימין. גובהן הממוצע של האותיות הרגילות הוא 4 מ"מ; גובה הלמ"ד 8 מ"מ. רווחי הגליון הם: למעלה — 30 מ"מ (היינו, "שתי אצבעות"; השווה בבלי, מנחות ל"ע א) ⁷²; למטה — 37 מ"מ; ובצדדים — כ־20 מ"מ, בממוצע (היינו, אגודל). אם לכלול את קטעי־הפסוקים מימין ומשמאל — הרי נותרו הפרקים פא, ג — פה, י. סדר הפרקים זהה לחלוטין לזה שבנוסח המסורה. הכותרות הן כדלקמן: פרק פב — "מזמור לאסף"; הכותרת כתובה מעל שני הטורים. פרק פג — "שיר מזמור לאסף"; הכותרת כתובה בצלע הימנית של השיטה הראשונה; פסוק א' מתחיל בצלע השמאלית של אותה השיטה. פרק פד — "למנצח [על הגתית לבני קרח מזמור]"; הכותרת כתובה בשיטה הראשונה; פסוק א' מתחיל בראשית השיטה הבאה. פרק פה — "למנצח לבני קרח מזמור"; הכותרת כתובה בצלע הימנית; הפסוק הראשון מתחיל בצלע הימנית של השיטה הבאה.

בין המזמורים מבדיל רווח בשיעור של שיטה. הנוסח זהה לנוסח המסורה, הן בתוכנו והן בכתיבו, פרט לשוני מעניין בפרק פג, ז: נוסח המגילה הוא "אלהי אדום" וגו', במקום "אהלי אדום" וגו'.

2. ויקרא (270 — 1039)

קטע זה, שמידותיו 10 × 11 ס"מ, קרוע כאילו במתכוון. הוא מחזיק את חציים השני של 8 שורות מספר ויקרא ד, ג—ט. הנוסח זהה, הן בתוכנו והן בכתיבו, לנוסח המסורה. הכתב הירודיאני דומה לכתב של מגילת ההודיות ⁷³.

(קרוס (= Albright), New York 1961, p. 133; נ. אביגד, הפאליאוגרפיה של מגילות ים־המלח ותעודות קרובות, מחקרים במגילות הגנוזות, ספר זכרון לאלעזר ליפא סוקניק, ירושלים תשכ"א, עמ' 107 ואילך (= אביגד). על טיפוס־הכתב שלפנינו ראה: קרוס, ציור 2: 7; אביגד, עמ' 18.

72. וראה ספרי: מגילת מלחמת בני אור בבני חושך, ירושלים 1955, עמ' 107, הערה

10.

73. ראה: אביגד, עמ' 18, טור וויוא.

3. בראשית (317 — 1039)

גם קטע קטן זה קרוע. מידותיו 5.5×4 ס"מ. הוא מכיל את סופן של 5 שורות מבראשית מן, ז—יא. הכתב מהודר ורהוט במקצת. בדרך-כלל הוא דומה לסוג הכתב של מגילת ישעיה א'. במיוחד בולטת הכ"ף בשם "חנוך", שצורתה כצורת כ"ף אמצעית, אלא שכ"ף זו כנראה מאוחרת במקצת, היינו, מראשית המאה הא' לפסה"נ. מספר התיבות שבקטע אינו מאפשר לומר דברים ברורים על הנוסח, אולם דומה, שיש בו כמה שינויים. כך, למשל, נוסח פסוק ח הוא: "[הבאים מצרימה] את יעקוב [ובניו]".

ב. ספרים חיצוניים וכיתתיים

4. ספר חיצוני (212 — 1039)

מידות הקטע 9.5×6 ס"מ. זהו חלקו התחתון השמאלי של עמוד, ובו 8 שורות מקוטעות. הכתב מהודר ורהוט במקצת, מן הטיפוס ההירודיאני הקדום.⁷⁴ הקטע משבח את האיש שלחם "לעמו באויביהם" והצליח "כי אל עמהם". ייתכן, שלפניו קטע מספר חיצוני של שמואל, שכן בהמשך נאמר: "[וכל אשר] דבר עליהם בא להם ולוא [נפ]ל דבר ארצה" (והשווה שמ"א י, יט). וצריך עיון. מעניין הכתיב של המלה "מואדה" (= מאוד), הדומה לכתיב במגילת מלחמת בני אור בבני חושך: "ציון שמחי מואדה" (יט, 5).

5. קטעים שלא זוהו (1350 — 1045)

נתגלו כמה קטעים קטנים ממגילה בכתב מהודר מן הטיפוס ההירודיאני המפותח. טרם עלה בידי לעמוד על תוכן המגילה. על-סמך הצירופים "חן בעיניו" ו"תלו את" בדמה, שלפניו מעין ספר חיצוני של מגילת אסתר, אולם הצירופים האחרים טרם מאפשרים להסיק מסקנה ברורה בעניין זה.

6. קטע כיתתי (?) (1747 — 1063)

זהו קטע זעיר בכתב מהודר רהוט-למחצת. ייתכן, שלפניו קטע ממגילה כיתתית. מעניין לעמוד על הצירוף "[]ת קודשר", המופיע במגילות ים-המלח לעתים קרובות ("שבתות קדשו"; "עצת קדשו" וגר). כן מן הראוי לציין את הכתיב "היאה" (או "הואה").

74. ראה: קרוס, ציור 2: 5.

7. מגילת שירות עולות השבת (200 — 1039; לוח כ, 2)

צדו האחד של הקטע נראה כאילו נקרע במתכוון. מידותיו המירביות של הקטע 21×17 ס"מ. הכתב הוא כתב־סופרים מהודר מן הטיפוס ההירודיאני המפותח⁷⁵. הסופר שרטט את השיטין ותלה את האותיות תחתן. רווח הגליון העליון 30 מ"מ; גובה האותיות 3 מ"מ, בממוצע; הרווח בין העמודים 15 מ"מ, בממוצע. נשתמר החלק השמאלי של העמוד הימני, בסך־הכול 12 שורות. כן נשתמר החלק הימני של העמוד השמאלי, מראשו עד תחתיתו, ועל־סמך זה ניתן לקבוע, שמספר השיטין בעמוד היה 26.

הקטע שלפנינו הוא חלק ממגילה שממנה נתגלו קטעים מטפסים אחרים במערה 4 בקומראן. קטע אחד פורסם על־ידי סטראגנל⁷⁶. לדבריו נתגלו במערה 4 קטעים מ־4 טפסים של יצירה זו. לדעתו זמנם של כמה מכתב־ידי אלה הוא ערב התקופה ההירודיאנית, והם ללא ספק קדומים מן הטופס שלפנינו. לפי סטראגנל פותח פרק טיפוסי בקטעים מקומראן במלים הבאות: "למשכיל שירת עולת השבת השביעית בששה עשר לתדש השני"⁷⁷. הפרק היחיד ש ת ח י ל ת ו נשתמרה במגילת־הגו, בעמוד הימני — לאחר רווח של שורה ריקה, המבדילה בין פרק לפרק — מתחיל כך (לוח יט, 2): "[למשכיל שיר]ת עולת השבת הששית בתשעה לתדש [השני]" (ההשלמות הן על־פי הקטע מקומראן).

במלים אחרות, לפנינו סיום שירת עולת השבת החמישית וראשית שירת עולת השבת השישית, המשתרעת גם על כל העמוד השמאלי.

לא כאן המקום לעמוד בפרוטרוט על תוכן המגילה. נציין רק — כפי שעשה כבר סטראגנל — שלפי תוכנה, סגנונה ומונחיה נמנית היא ללא ספק עם המגילות הכיתחיות של כת קומראן. למסקנה זו אף ניתן למצוא אישור בתאריך השבתות, המושחת על הלוח המיוחד של כת קומראן⁷⁸, ועליו בלבד. עוד לפני

75. ראה קרוס, ציור 2: 6. לפי קרוס כתב זה הוא מן השנים 25—50 לספנה"ב.

76. ראה: J. Strugnell, *The Angelic Liturgy at Qumran — 4Q Serek Štrôt*:

Olat Haššabbāt, VT Suppl., VII, 1960, pp. 318 ff.

77. את הנוסח הזה שחזרתי לפי תרגומו של סטראגנל ועל־סמך המגילה ממצדה. וזה

תרגומו של סטראגנל, עמ' 320: "By a sage. The song of the Sabbath sacrifice: for the seventh Sabbath on the 16th of the 2nd month"

78. על לוח זה — ראה: A. Jaubert, *La Date de la Cène*, Paris 1957; ש. טלמוז,

חשבון הלוח של כת מדבר יהודה, מחקרים במגילות הגנוזות (לעיל, הערה 71), עמ' 71 ואילך.

המגילות והכתובות

גילוי השירות שלפנינו הוכח, שלוח זה מורכב מ־12 חודשים בני 30 יום כל אחד, עם יום־תקופה אחד בסוף כל שלושה חודשים. בלוח זה חל א' בניסן ביום ד' בשבוע. אכן, מגילתנו מאשרת הנחות אלה במלואן.
בטבלה ניתן לראות כיצד חלה "השבת הששית בתשעה לחודש השני"⁷⁹.

	I	IV	VII	X	II	V	VIII	XI	III	VI	IX	XII	
יום רביעי	1	8	15	22	29	6	13	20	27	4	11	18	25
יום חמישי	2	9	16	23	30	7	14	21	28	5	12	19	26
יום שישי	3	10	17	24	1	8	15	22	29	6	13	20	27
יום שבת	4	11	18	25	2	9	16	23	30	7	14	21	28
יום ראשון	5	12	19	26	3	10	17	24	1	8	15	22	29
יום שני	6	13	20	27	4	11	18	25	2	9	16	23	30
יום שלישי	7	14	21	28	5	12	19	26	3	10	17	24	31

המגילה כוללת שירות המוקדשות לעולות השבת — שבת־שבת והעולה שלה. את דברי ההודיות, התהילות והרינות אומרים שבעה נשיאי רוש (!)⁸⁰, נשיא־נשיא כסדרו. שמות התודות והתהילות, המובאים במגילה בפירוט רב, אופייניים ביותר למינוח הכת: "זמור עת לאלוהי קודש", "תהלי רום", "הודות נפלאותיר", "זמירות קודשו" וכיו"ב. גם הפרידיטרמיניום המובהק של הכת מובע כאן במפורש, בסוף שירת עולת השבת החמישית. בין היתר כתוב בה: "כל תעודות⁸¹ עולמים מעשה ראישונות [לתעודו] תיהם ואחרונות למועדיהם... כיא⁸² ממעשי כבודו הם לפני היותם", ועוד.

לא נוכל לדון כאן בתוכן המגילה, כי־אם רק בקביעה, שמגילה זו היא אמנם ממגילות כת ים־המלח. שכן בכך גודעת לגילוי המגילה חשיבות רבה ביותר, הן ללימוד בעיית המגילות הגנוזות והן לבעיות מצדה ותולדות בית שני. שהרי בפעם הראשונה נתגלתה "מגילה גנוזה" מתוך למערה ושלא בקומראן, מגילה שרקעה ההיסטורי והארכיאולוגי אינו מניח מקום לספק בדבר תאריכה המאחר ביותר: 73 לספה"ב. מן הראוי היה, שאותם החוקרים המאחרים את "המגילות

79. ראה: ז'ובר, עמ' 26; טלמון, עמ' 88.

80. אין ספק, כמדומני, שנשיאי ראש אלה הם שבעת ראשי המלאכים הנזכרים בספרות החיצונית. בפרסום הסופי אדון בנושא זה ובתוכנה הכללי של המגילה, המוקדשת, לדעתי, לעולות במקדש של מעלה.

81. על "תעודות" — ראה ספרי: מלחמת בני אור בבני חושך, לפי המפתח.

82. לפי הכתיב המצוי גם במגילות קומראן.

הגנוזות" למאה הב' ואילך ואינם סומכים על הארכיאולוגיה בכלל, ועל מדעי הפאליאוגראפיה והקיראמיקה בפרט — שאותם החוקרים יראו בכך הוכחה מכרעת לתאריך המגילות. אולם לא אעמוד על כך כאן. עם זאת נשארה, כמובן, השאלה המרכזית: מה למגילה כיתתית זו במצדה?

מאחר ששותף אני לדעתם של חוקרים רבים הגורסים, שמכל הכיתות היהודיות הידועות לנו זו הקרובה ביותר לכת ים-המלח, ואולי אף זהה לה, היא כת האיסיים⁸², הרי מציאותה של מגילה זו במצדה — ואולי גם של כמה אחרות — עלינו להסיק את המסקנה, שהמרד הגדול לא היה נחלת הכיתות ה"קנאיות" בלבד, אלא — כפי שמציין גם יוסף בן-מתתיהו — נהלתם של פלגים רבים ביהדות, ובכללם כת האיסיים, למצער מיעוטה⁸⁴ או בשלב מסוים של התפתחותה. בכך אולי החשיבות הרבה הנודעת לעדות שמעידה מציאותה של המגילה במצדה, שהיתה מן המעוזים והמקלטים היחידים בסוף המרד.

8. מגילת ספר בן-סירא (1357 — 1109)

אלה 21 קטעים בגדלים שונים, המצטרפים זה לזה. מידות שני הקטעים הגדולים 16×23 ס"מ ו- 11×18 ס"מ. ממדי הקטע המצורף הם 17×39 ס"מ. החלק שלפנינו מורכב משתי יריעות, שנחפרו זו לזו. התפר נשתמר יפה. החרוזים כתובים בשני טורים, בכל עמוד זוג טורים. בסך-הכול נשתמרו 13 טורים, לרבות הטורים שנשתמרו באופן חלקי, ובהם הפרקים לט, 37 — מד, 20, בחלקם או במלואם.

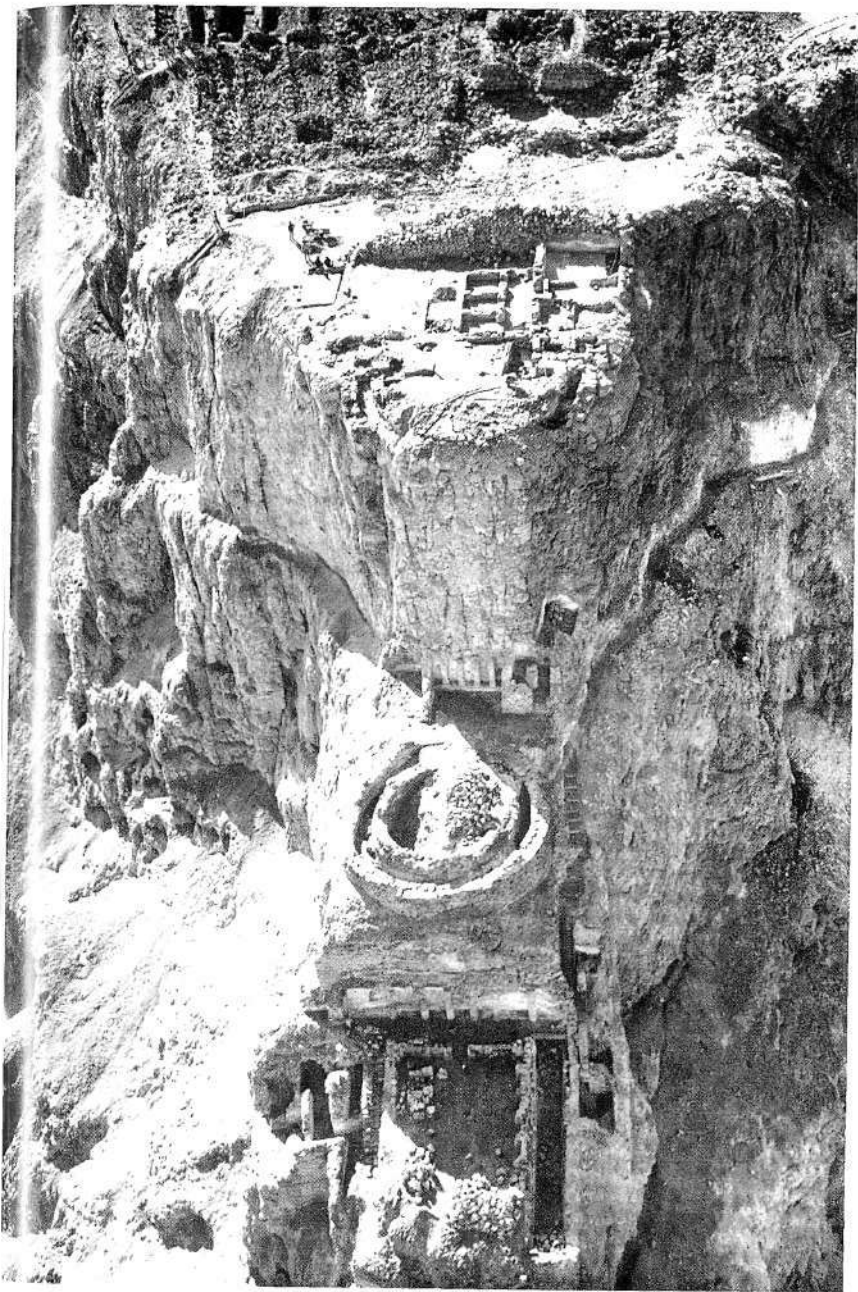
הכתב מהודר. האותיות תלויות מתחת לשיטין. ניתן להבחין היטב בנקודות-הסימון שעשה הסופר בקצה המגילה כדי לשרטט את השיטין במקביל וברוחים שווים. הכתב זעיר: 2—3 מ"מ, בממוצע. לפי סגנונו הוא שייך לכתב התשמונאי התיכון, היינו, למחצית הראשונה של המאה הא' לפסה"נ⁸⁵.

82. במקום אחר אף אנמק — בנימוקים היסטוריים וארכיאולוגיים — מדוע אין לקבל, לדעתי, את הצעותיהם של כמה חוקרים לזהות את כת המגילות עם פלגים של הקנאים.
84. מלח' ב, כ, ד; ג, ב, א.

85. וראה: קרוס, ציור 2. סגנון הכתב של מגילתנו הוא בין זה המובא שם בשורה 2 (125—100 לפסה"נ) וזה המובא בשורה 3 (50—25 לפסה"נ). פרוס' קרוס, שהואיל בטובו לעיין בתצלומי המגילה, אינו מהסס לקבוע, כי זמנה הוא 75—100 לפסה"נ. מכל-מקום, המחצית הראשונה של המאה הא' לפסה"נ (כתב קדם-הירודיאני מובהק) נראית לי זמן סביר בהחלט.

מראה מן האוויר בסוף עונת־החפירות ; למטה — הצפון.

הארמון הצפוני, על שלוש דרגותיו.

1. הדרגה התחתונה של הארמון הצפוני (1).

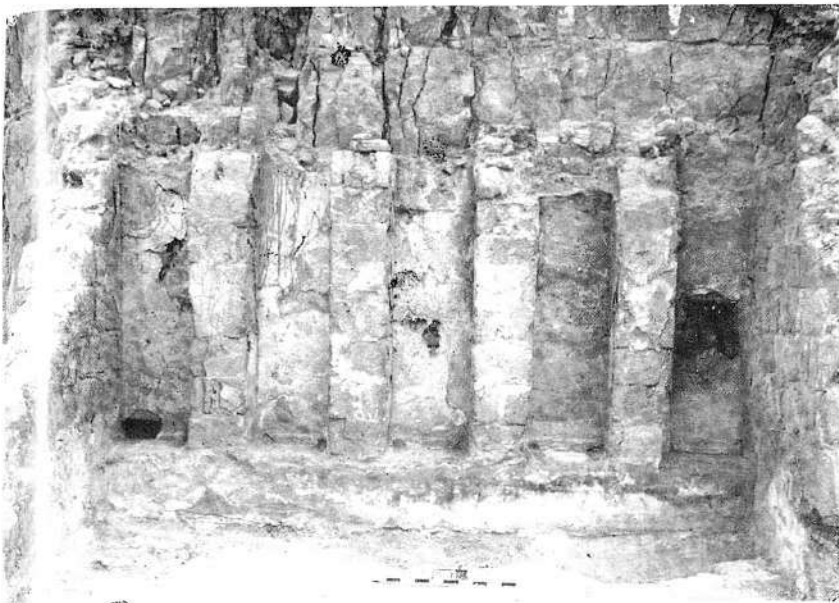

3

2

2-3. פרטים מצוירוֹהֶקִיר שבדרגה התחתונה (1).

1. המבנה הדרומי (לוקוס 57) שבדרגה התיכונה (111).

2. חדרים עם רצפות־פסיפס (לוקוסים 87—88) בדרגה העליונה (111).

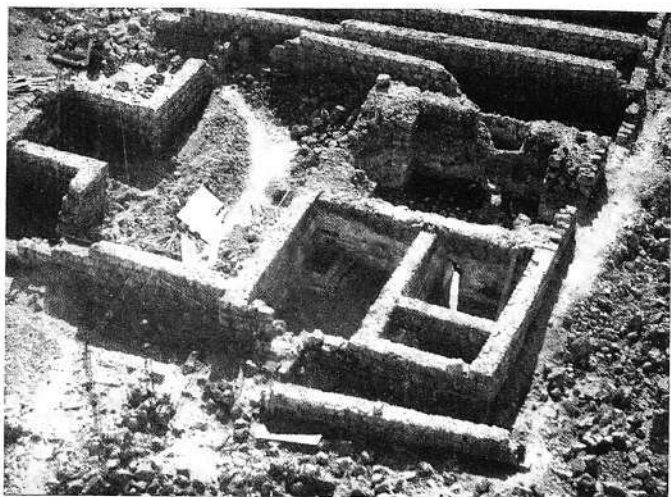
מראה מן האוויר בסוף עונת־החפירות; מבט לצפון.
באמצע מימין — המחסנים (V—VI); במרכז — בית־המרחץ (IV); משמאל — מבנה VII;
למעלה — הדרגה העליונה (III) ולוקוס 92; למטה מימין — מבנה VIII.

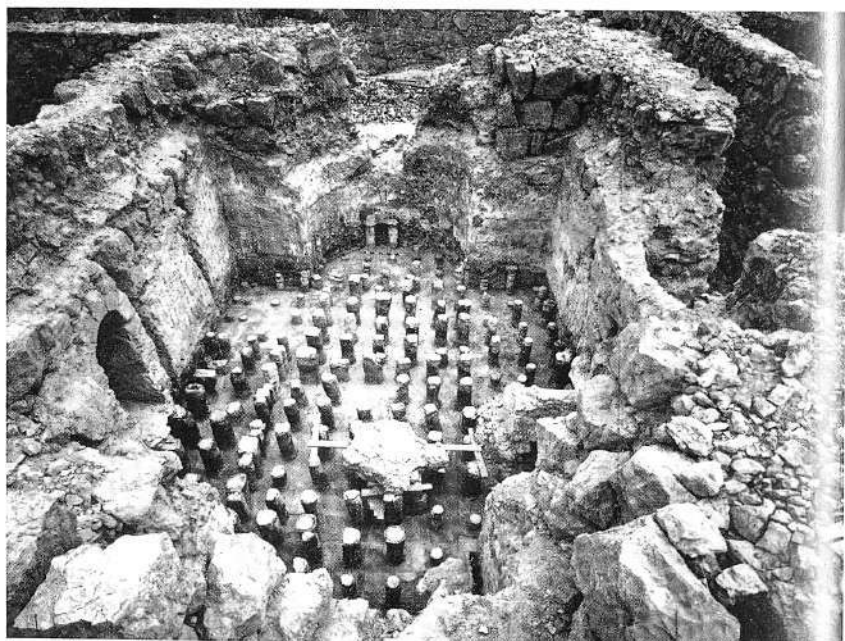
1. לוקוס 92 בראשית עונת-החפירות ; מבצבץ ראשו של קיר W 79.

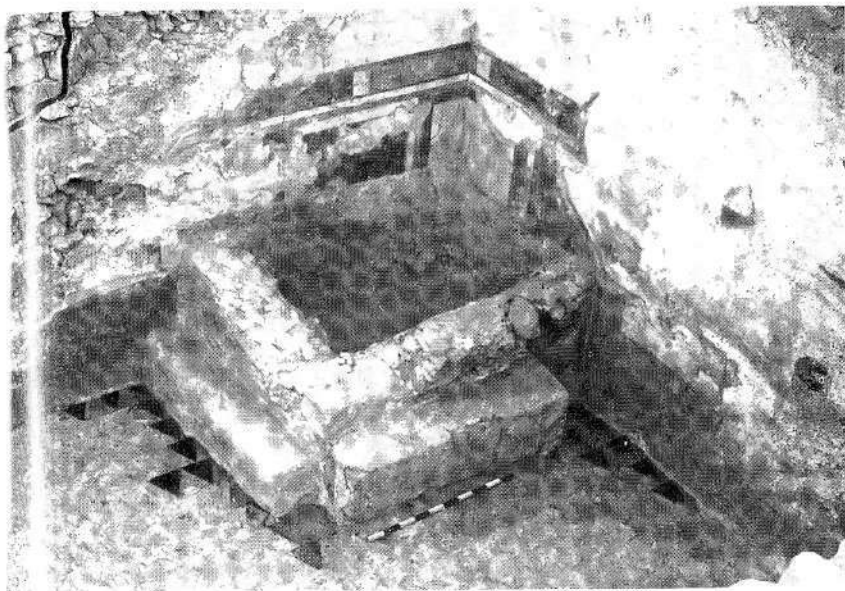
2. לוקוס 92 בסוף עונת-החפירות ; קיר W 79 חשוף כולו.

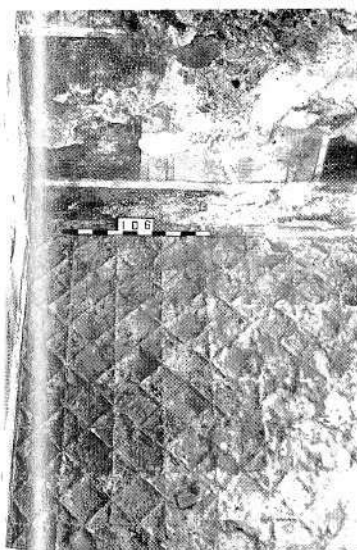
1. בית-המרחץ הגדול (IV) ; מראה מן האוויר.

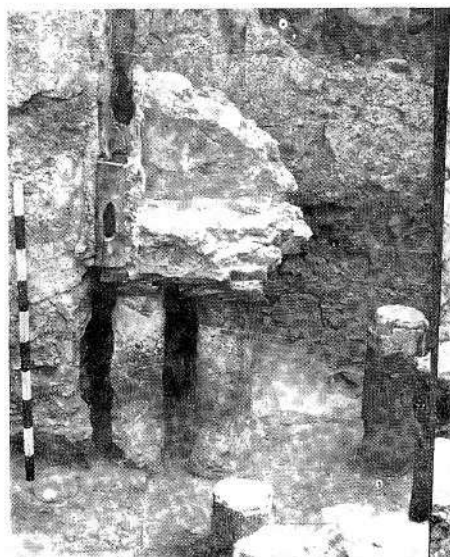
2. הקאלידאריום וההיפוקאוסט (לוקוס 104) של בית-המרחץ הגדול (IV).

1. האפודיטיריום (לוקוס 105).
צירוריקור ושרידי ריצוף מן התקופה ההירודיאנית וברוכה מימי המרד.

3. הטיפידאריום (לוקוס 106).

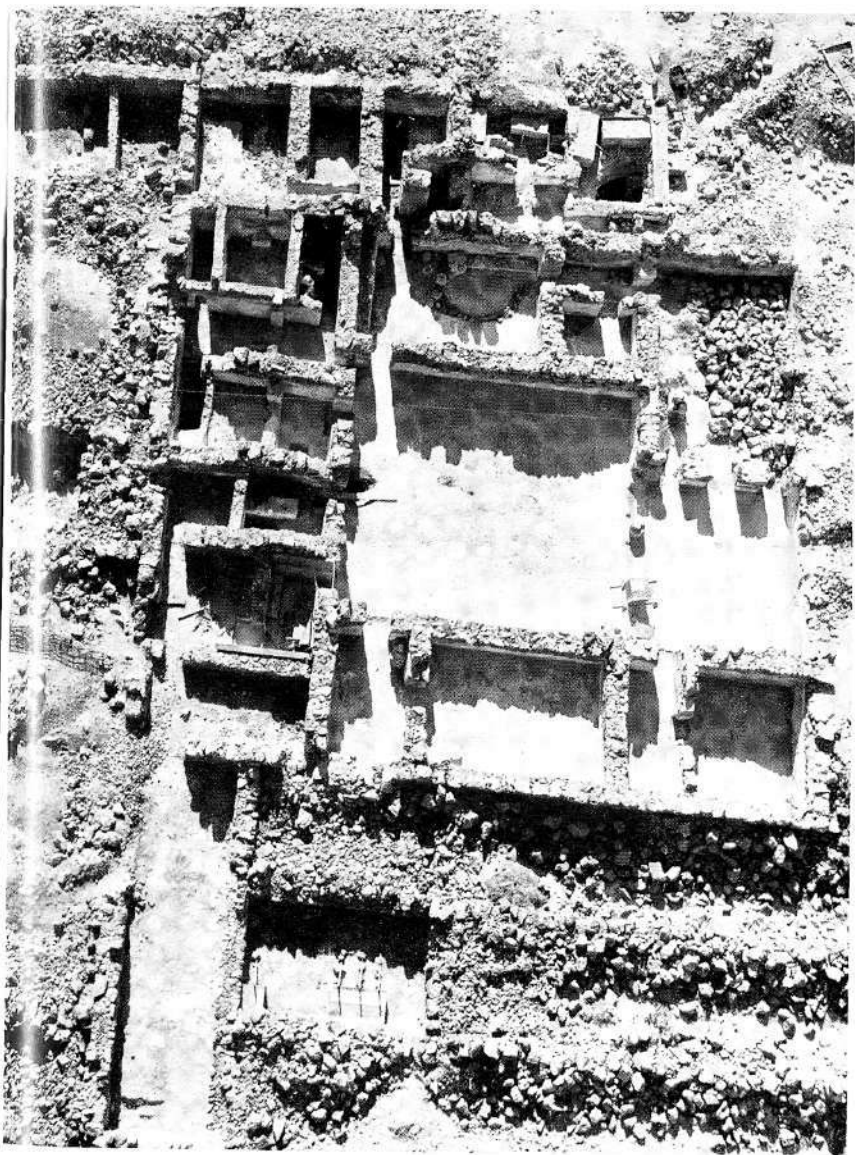
2. פרט מן ההיפוקאוסט (לוקוס 104).
שים לב לצינורות-ההמר שבקיר.

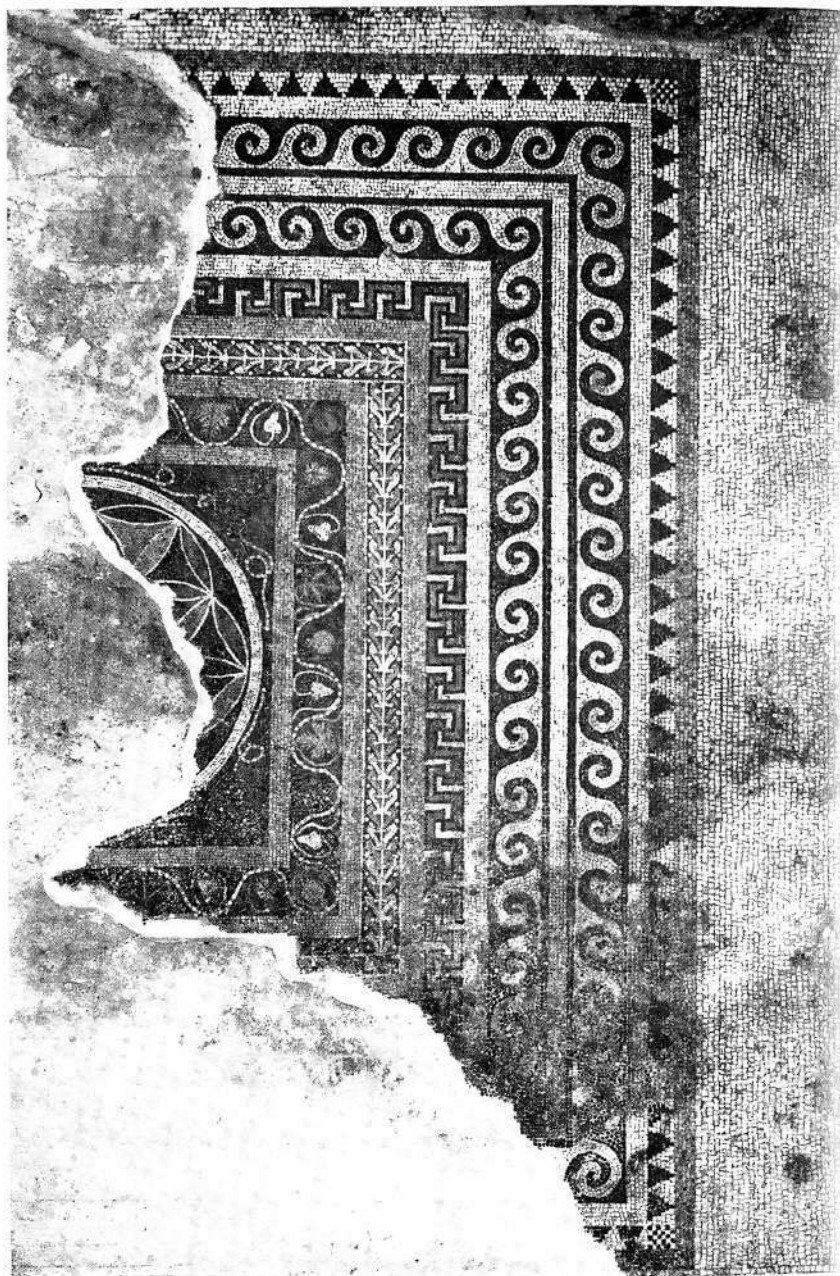
1. מחסן 140 לאחר חפירתו ושחזורו.

2. לוקוס 146 עם מצבורי-הקנקנים.

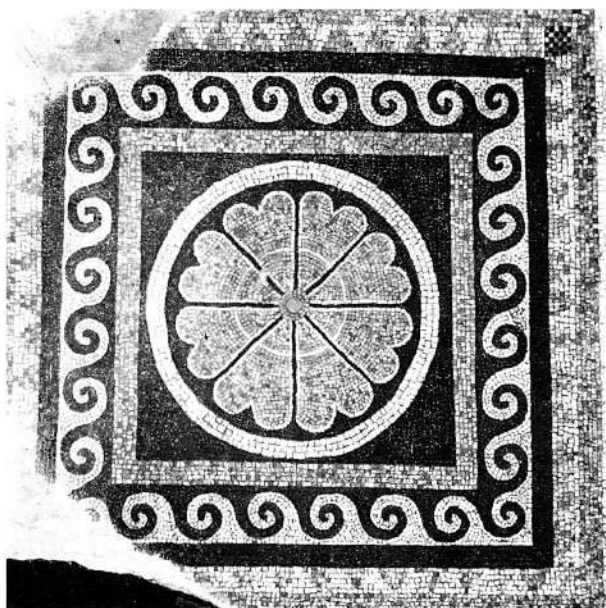
הגוש הדרומי-מזרחי של הארמון המערבי ; מבט למזרח ; במרכז — חצר 441.

הפסיפס בלוקוס 456 שבארמון המערבי (X).

1. לוקוס 447 שבארמון המערבי. שים לב לרצפת הטיח המכסה חלק מרצפת הפסיפס.

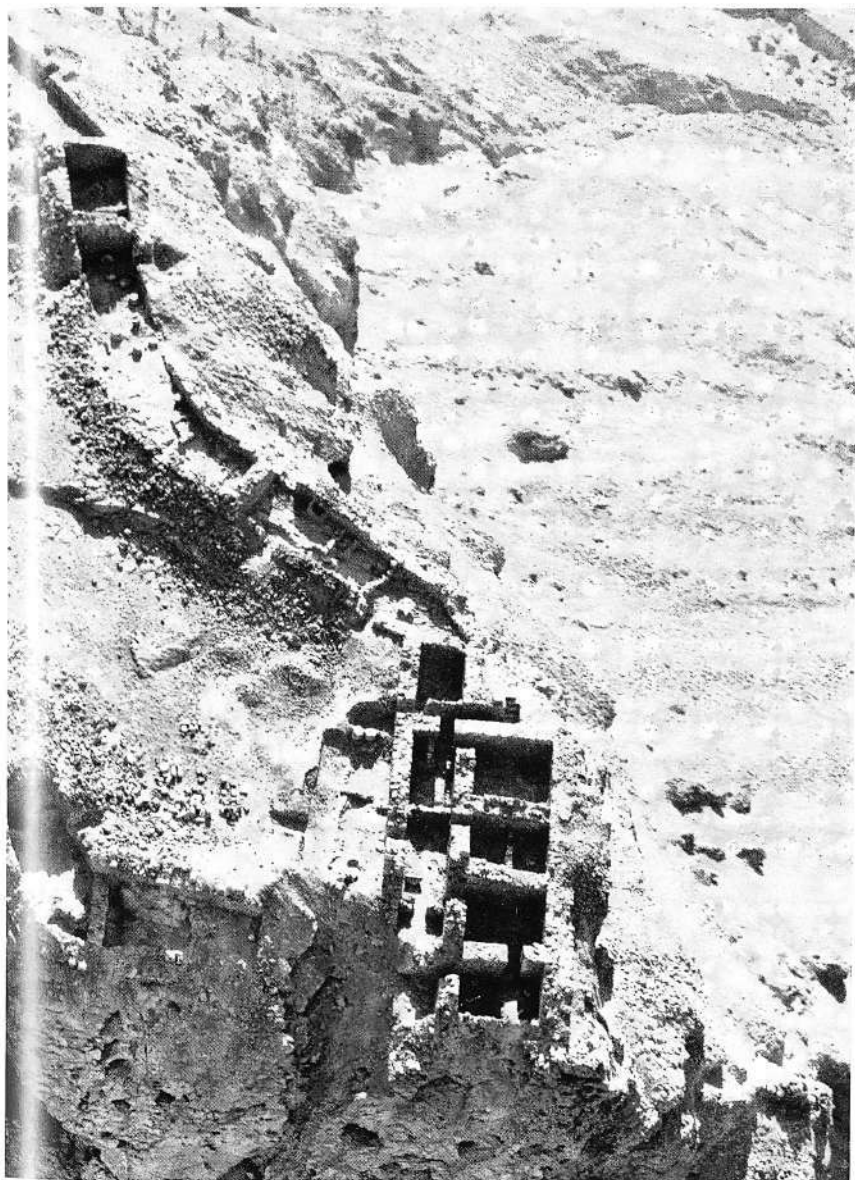
2. רצפת הפסיפס של לוקוס 449 (ליד לוקוס 447).

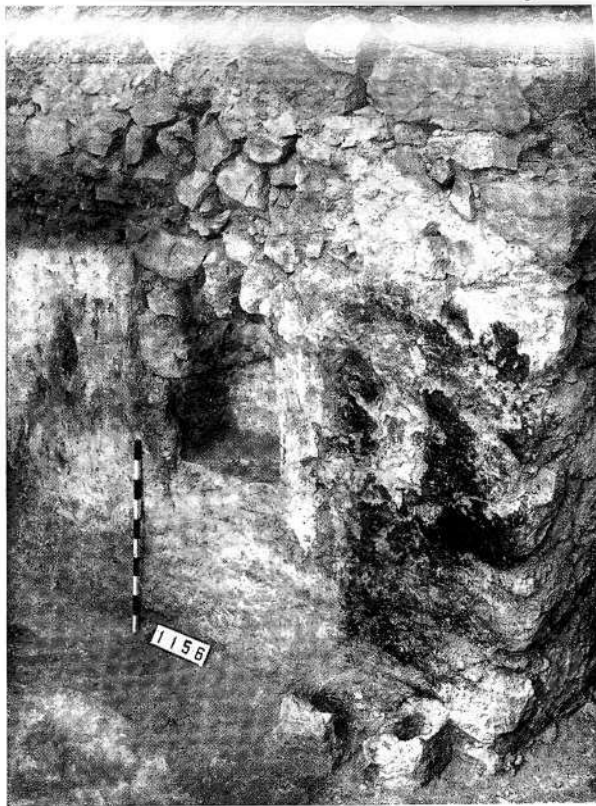
1. מערכת הכיריים הגדולה שבמטבח (לוקוס 497) הארמון המערבי (X).

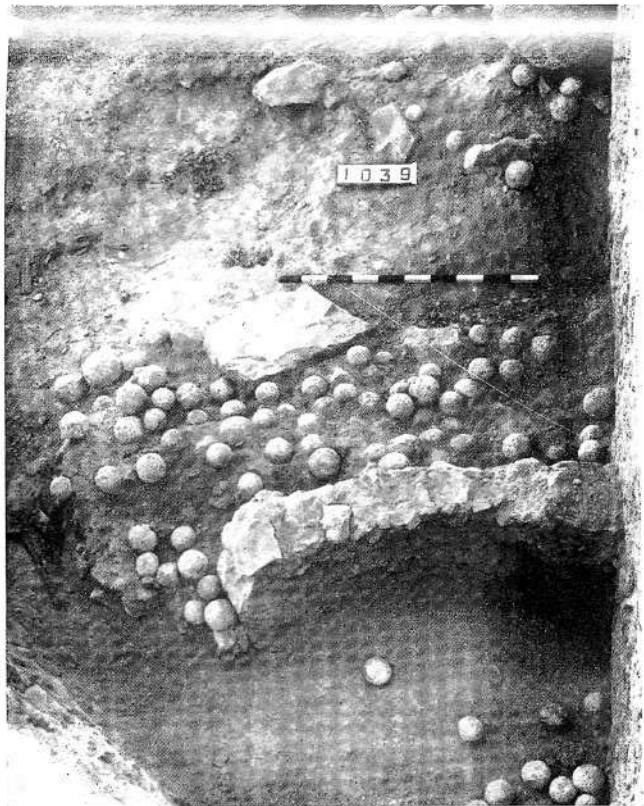
2. ציורי הקיר בלוקוס 205 שבמבנה VIII ; שים לב לטאבון מימי המרד.

המצודה הדרומית וסוגרים 1209, 1207, 1208, 1206, 1205 (מלמטה למעלה)
 ו-1229-1230 (משמאל); מבט למזרח.

1. סוגר 1156 שבחומה הדרומית.
 שים לב לכריזים ולעקבותיהפיה שעל הקירות.

2. חלק ממצבור אבני־הקלע כפי שנתגלו (לוקוס 1039).
 למטה — התא שבו נתגלתה מגילת "שירות עולות השבת".

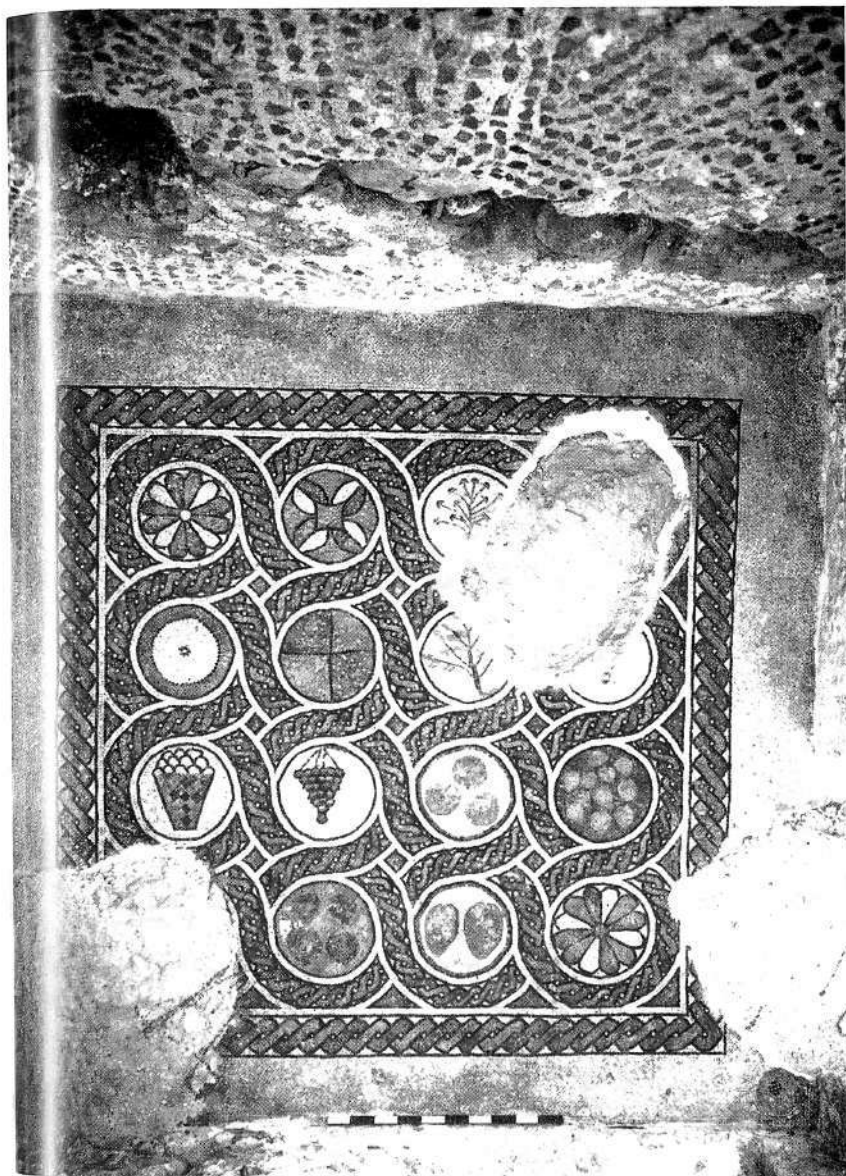
1. המקווה שבחומה הדרומית (לוקוס 1197).

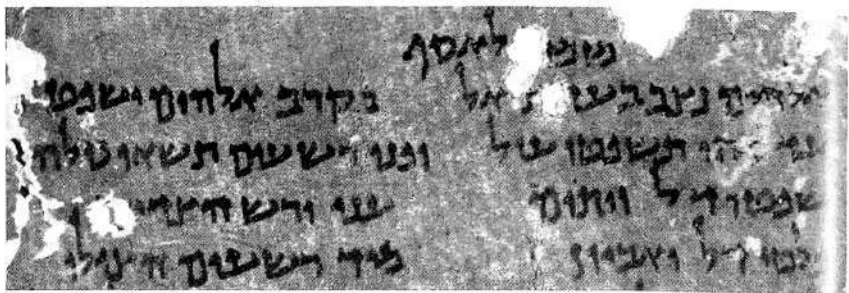
2. חדר-המלבושים של המקווה (לוקוס 1192).

בית־הכנסת (?) (לוקוס 1042) ; מבט לצפון.

רצפת הפסיפס שבכנסייה הביזנטית.

1. גיגלת ספר תהילים, מזמור פב.

2. קטע ממגילת "שירות עולות השבת".

3. "תלוש" עם הכתובת

יהוחנן

א ז

4. "תלוש" ועליו האותיות "קא".

C. SENTIO. SATUR. COS.

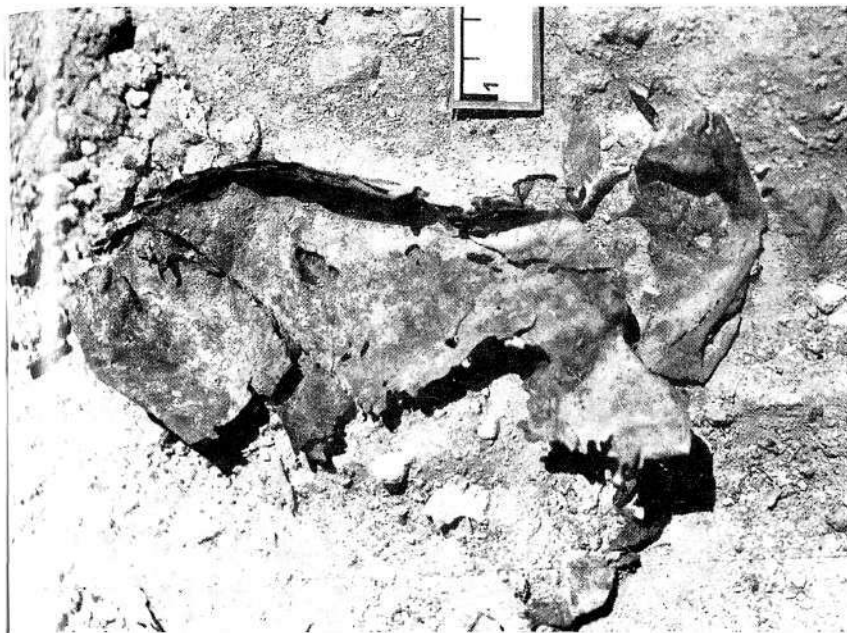
5

6

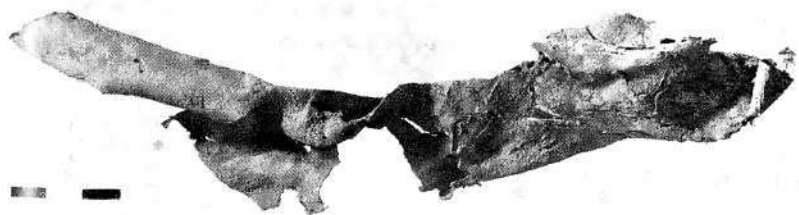

7

6-7. ארבעה שקלים מן השנים ב'—ה' למרד (נתגלו בלוקוס 1039).

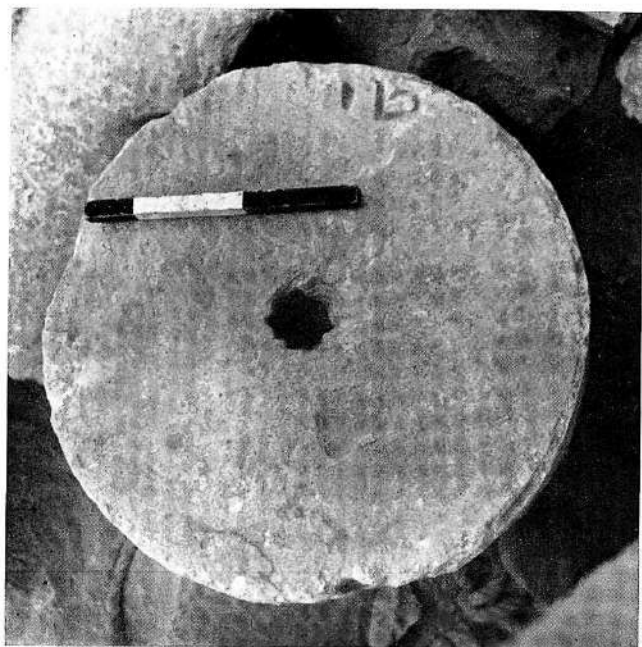

1. קטע ממגילת בן-סירא כפי שנתגלה בלוקוס 1109.

7039-200

2. מגילת "שירות עולות השבת" (200 — 1039) לפני פתיחתה.

.1

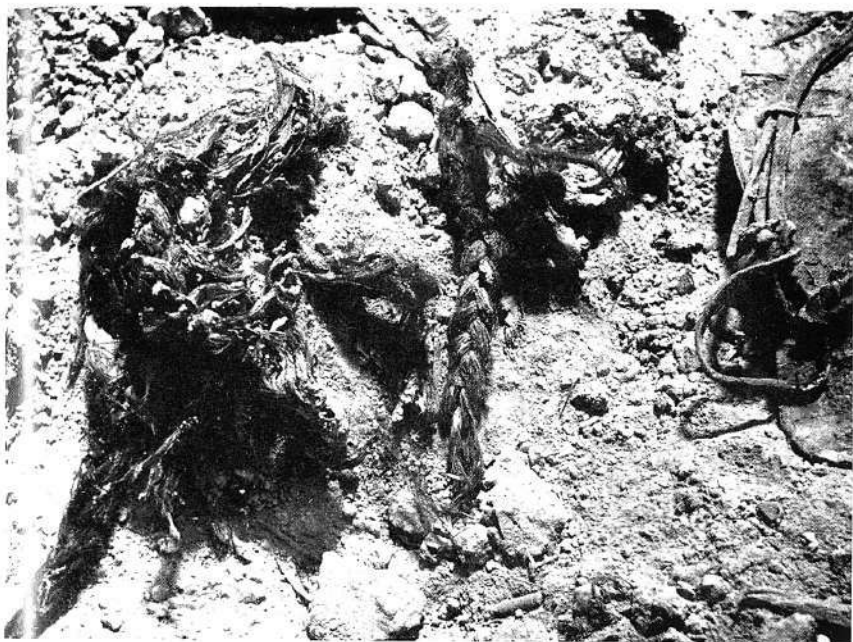
ט 1

.2

ק

תווי־סתתים על גבי חוליות ובסיסים מלוקוס 92.

1. הקרקפת, על צמותיה, כפי שנתגלתה בלוקוס 8 שבדרגה התחתונה של הארמון הצפוני (1).

2. הסנדל שנתגלה ליד הצמות.

1. קשקשי-שריון מצופים כסף מן הדרגה התחתונה של הארמון הצפוני (1).

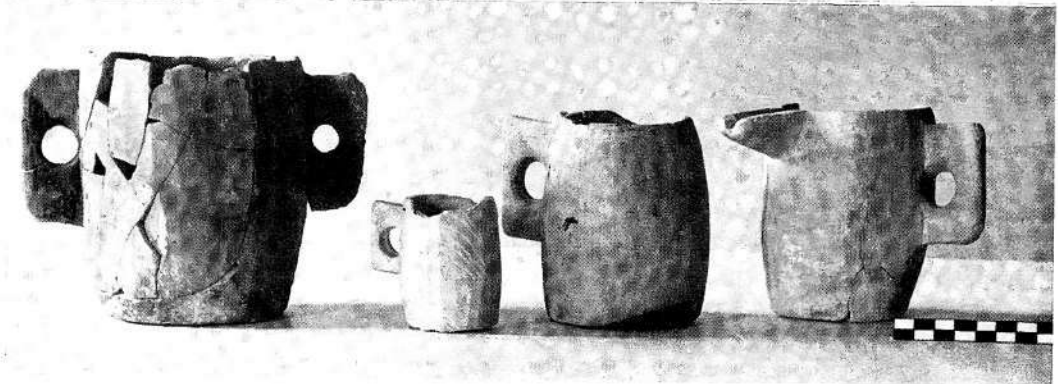

2. חצים שנמצאו בדרגה התחתונה של הארמון הצפוני (1).

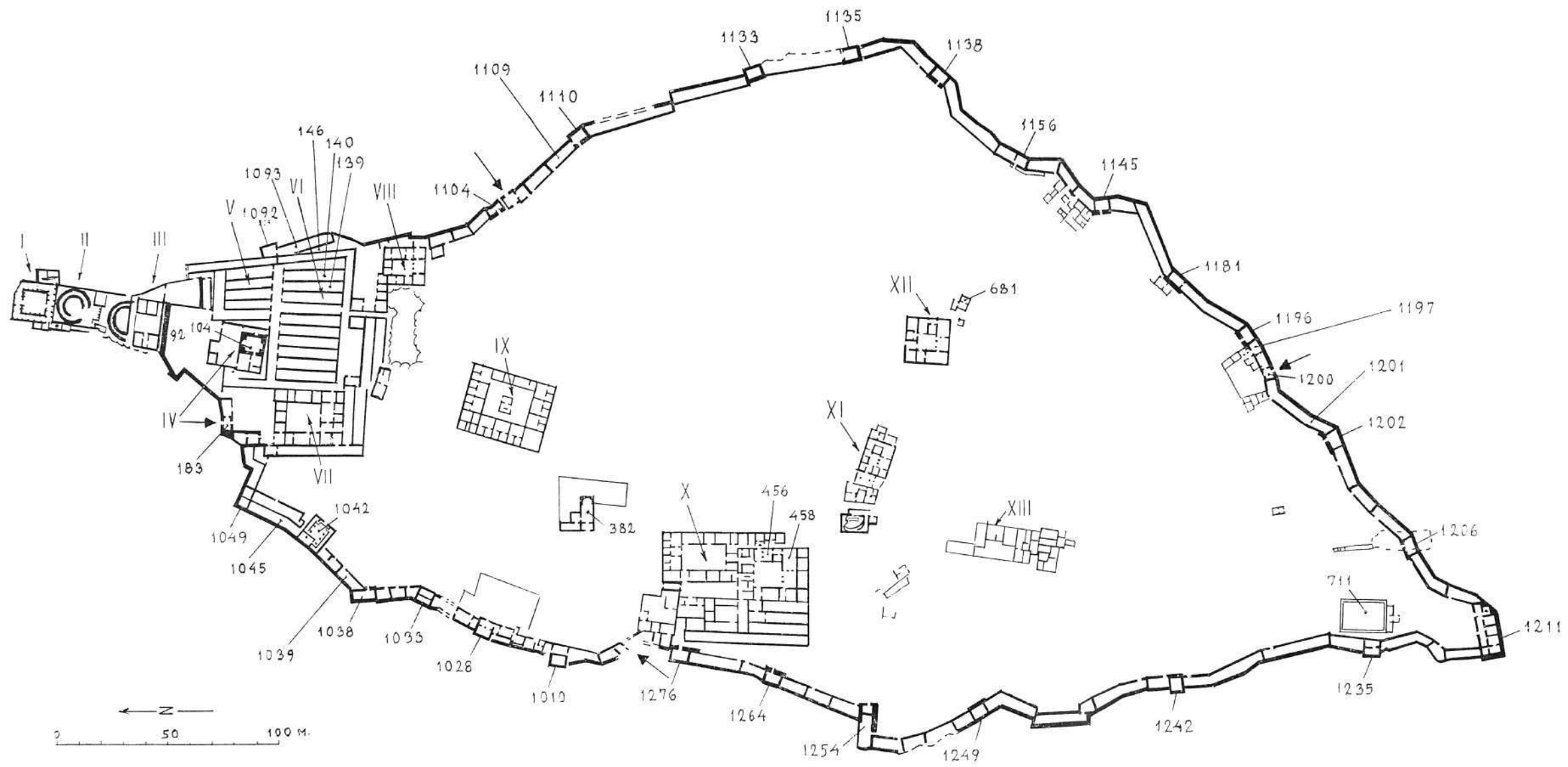
1

2

כלים שונים שנתגלו במכניידמגורים של אנשי המרד.
 1. כלי-קוסמטיקה: כפיות-כוחל, מכסה לראי, מסרק ובקבוקי-בושם.
 2. "כלי-מדידה" מאבן-גיר, מגדלים ומטיטוסים שונים.

תכנית מצודה

המגילות והכתובות

במקום אחר⁸⁶ מקווה אני לפרסם את המגילה החשובה הזאת במלואה, ולכן אמסור כאן רק כמה מן המסקנות שהגעתי אליהן אגב לימוד נוסח המגילה. המסקנה הראשונה וחשובה ביותר היא, כי בדרך-כלל זהו נוסח מגילתנו לנוסח שנתגלה בגניזת קאהיר⁸⁷. הפרקים ששרדו במגילתנו נשתמרו רק בכתב-יד ב', הכתוב בשני טורי-חרוזים בכתב מהודר.

בכך, כמדומני, יושם קץ לוויכוח הנוקב שהיה נטוש מאז נתגלו דפי בן-סירא בגניזת קאהיר, ויצאה מנצחת דעת רוב החוקרים, לפיה מייצגים כתבי-היד שנמצאו בקאהיר בעיקר את הנוסח המקורי העברי. יתירה מזו, מאחר שכתב-היד שלפנינו הוא הקדום ביותר שבידנו⁸⁸ והועתק דור אחד או שניים לאחר שתרגמו נכדו של בן-סירא ליוונית — ניתן לבדוק בעזרתו את היחס שבין הנוסח של כתב-יד ב' ובין זה המשוקע בגליון ולהכריע באותם המקומות שיש סתירות בין כתבי-היד העבריים ובין התרגומים. כבר עתה ניתן לומר, שבדרך-כלל קרוב כתב-היד שלנו לנוסח-האב שממנו התפתחו נוסחאות הגליון וכתב-יד ב'. כן אפשר להוכיח, שזהו טיפוס הנוסח שהיה לפני נכדו של בן-סירא. דבר זה בולט בכמה מקומות שבהם הנוסח שלנו זהה לנוסח היווני, בניגוד לנוסח כתב-יד ב' ולנוסח הגליון כאחד. עם זאת יש בידנו דוגמאות מאלפות, המוכיחות, שבמקרים מספר לא מעתיקים שיבשו את הנוסח היווני, אלא — כפי שכבר העירו חכמים במקרים אחרים — הנכד לא הבין את הנוסח העברי. נביא כאן רק דוגמה אחת, זו של מב, 6 (5b 42), המוכיחה, שלפני הנכד היה הנוסח שלנו, אלא שטעה בתרגומו.

הנוסח היווני של חרוז ב', החסר בכתב-יד הגניזה, הוא :

καὶ οὐκέτι σονησῶ πλεονὰν αἰμαῖσαι

להלן כמה מנסיבות-השחזור שנעשו על-ידי חוקרים רבים :

"ולעבד רע הכות צלע" (לוי) ;

"ועל הכות צלע לעבד רע" (פטרס) ;

"ועל הכות מתנים לעבד רע" (סגל).

86. ארץ-ישראל, ח (ספר סוקניק).

87. על כל הבעיות הקשורות בכתב-היד של בן-סירא ונוסחאותיו — ראה : מ. צ. סגל,

ספר בן סירא השלם, ירושלים תשי"ג.

88. בדומה לשני קטעים זעירים שנתגלו במערה 2 בקומראן. וראה : *DJD*, III, pp.

הפירות מצדה

לפי הנוסח היווני ממליץ בן־סירא להכות עבד רע על הצלע (*ἡ πλευρά*), ואילו נוסח מגילתנו הוא: "ועבד רע וצלע מהלכת"!
ברור, שהנכד הבין במקום "צלע" — "צלע", ובמקום "מהלכת" — "מהכות".
אולם, כאמור, רוב רובו של הנוסח זהה לנוסח כתב־יד ב' בכלל, ובמקרים רבים — להגהות הגליון, ובכך חשיבותו העיקרית, שכן יש בו כדי להכריע במחלוקת העקרונית שהתעוררה בעקבות מציאותו של נוסח בן־סירא בגניזת קאהיר.

2. הפאפירוסים

1. קטע של פאפירוס עברי (320 — 1039)

קטע קטן זה, שמידותיו 4×3.5 ס"מ, כתוב משני הצדדים (במהופך), בכתב עברי קדום, הדומה לזה של כתב המטבעות. כל צד נכתב בידי סופר אחר, בסגנון שונה של אותיות. קשה לעמוד על תוכן הקטע, שכן נשתמרו תיבות מועטות בלבד. התיבה "לרנגה" חוזרת פעמיים, לפחות. בין התיבות מפרידות נקודות.

2. מכתב יווני (307/1 — 1039)

לפנינו חלקו העליון של מכתב ביוונית בעניין אספקת נזולים וירקות. המכתב נשלח על־ידי אחד אבאסקאנתוס אל אדם בשם יהודה. המכתב פותח כך ⁸⁹:

Ἀβάσκαντος Ἰουδα τῷ

ἀδελφῷ χαίρειν

אבאסקאנתוס ליהודה האח, שלום.

3. קבלה צבאית בלאטינית ⁹⁰

חלקו האמצעי של הפאפירוס נשתמר ברובו. מידותיו 15×15 ס"מ, לערך. בצדו הימני ובראשו חסרים קטעים. הפאפירוס מכיל קבלה צבאית על שני תשלומי־משכורת והגיכויים שנעשו מהם בעד הוצאות שונות, כותנות, גלימות ומספוא ⁹⁰.

החלק העליון, שבו צויגו התאריך ושם היחידה, ניווק קשה, וטרם עלה בידנו

⁸⁹. תודתי נתונה לפרופ' ח. י. פולוצקי על עזרתו בפענוח התעודה. על נוסח המתיחה של המכתב ראה: י. ידון, ידיעות, כה, עמ' 57.

⁹⁰. הקבלה דומה באופייה לקבלה הנדונה, למשל, בספרו של פארקר: H. M. D. Parker, *The Roman Legions*, Cambridge 1958, p. 217 (Pap. Lat. I, Geneva)

המגילות והכתובות

לשחזור. אילו הצלחנו לפענחו, היה הדבר מקנה לנו ידיעות חשובות על תל-
המצב, אם לפני המרד הוא או לאחריו.

מן השורה העליונה, הכתובה באותיות רבתי, שרדו האותיות ... PAS...N...
אילו יכולנו לקבוע בבטחה, שנוצר כאן אספסיאנוס — אף היינו יכולים לקבוע,
שהתעודה (וכן אתרות; וראה להלן) היא של תל-המצב הרומי שחנה במצדה
אחרי המרד, מיד לאחר כיבוש ההר. אולם עניין זה צריך עדיין עיון, ולעת-עתה
אין בידנו לקבוע את זמנה המדויק.

4. פאפירוסים לאטיניים שונים

יחד עם התעודות הנ"ל נתגלו קרעים של כמה פאפירוסים לאטיניים, ובכללם
מכתבים, רשימות ומספרים, כולם בלי ספק מאותה היחידה. התומר נחקר עתה
על-ידי פרופ' ח. וירשובסקי, ונקווה, שאפשר יהיה להציל פרטים מספר על זהות
היחידה ותאריכה.

3. אוסטרקונים וכתובות על כלי-חרס

מבין קרוב ל-200 אוסטרקונים וכתובות על כלי-חרס לא נוכל לעמוד כאן אלא
על אחדים בלבד.

ניתן לחלק את הכתובות העבריות והארמיות מן הטיפוס הזה לכמה קבוצות
עיקריות, בהתאם לתוכנן: (א) ציון שמות בעלי הכלים; (ב) ציון תוכן הכדים
ומהותם; (ג) תלושים; (ד) שונות. נוסף על כל אלה נתגלה גם מכתב אחד
בארמית.

מכתב בארמית (89 — 16)

זהו אוסטרקון השבור בחלקו הימני. מידותיו 8.5×6.5 ס"מ. הוא מחזיק
6 שורות בכתב רהוט-למחצה. זו תחילת השורה העליונה:

..... ם בר מעזי שלם די ת. ...

נוסחה זו זהה לנוסחאות-הפתיתה של המכתבים הידועים לנו ממערות מדבר
יהודה, ולכן ניתן להשלימה: [פלוני בר אלמוני למנת ?] ם בר מעזי שלם. המכתב
דן בתשלום סכום כסף: "[ת]שלמן לכספא זיין חמשה מנין", היינו, 500 דינר.

א. ציון שמות בעלי הכלים

השמות כתובים בדיו או בפהם, באותיות קטנות או גדולות, בכתב מהודר או רהוט. להלן כמה מן הכתובות הטיפוסיות מסוג זה: "יעקב בן עזרא" (122 — 140); "נחום בר אלעזר" (99 — 140); "... בר נתי" (290 — 1039); "שמעון בר יהוסף" (751 — 1039); "אשת ... " (1110 — 1480/3); "שמעון בר נוטוס" (= דרומא; 122 — 1201). לציון מיוחד ראוייה הכתובת "... כהנא רבא עקביא ... " (878 — 1237). בעליו של כלי זה היה ממשפחת הכוהנים הגדולים, ובחדרו שבתומה נמצא — יחד עם ממצאים אופייניים ביותר לתקופת המרד, ובכללם מטבעות רבים — גם קנקן עם הכתובת "קודש" באותיות מהודרות, שהוספו עליהן בכתב רהוט האותיות "לקודשא" (וראה להלן, הדיון בתלושים).

ב. ציון תוכן הכלים ומהותם

מן הכתובות של קבוצה זו ראוי לציון במיוחד מספר קנקני יין או שמן, שנמצאו זרוקים ושבורים בלוקוס 146 (וראה לעיל), ועליהם אות אחת בלבד, קטנה או גדולה מאוד: תי"ו.

דומה, שיש לראות בתי"ו זו קיצור של התיבה "תרומה", כפי שמצינו במשנה: "המוצא כלי וכתוב עליו ק' — קרבן, מ' — מעשר, ד' — דמאי, ט' — טבל, ה' — תרומה, שבשעת סכנה היו כותבין ת' תחת תרומה" (מעשר שני, ד, יא; על אותיות אחרות השווה תוספתא, מעשר שני ה, 1 ואילך). לסוג זה של קיצורים יש לשייך, כמדומני, גם כמה תלושים שכתובה עליהם האות טי"ת או אותיות אחרות (וראה להלן, הדיון בתלושים).

ג. תלושים

נמצאו תלושים רבים ועליהם אות בודדת או זוג-אותיות, שציינו אולי את תוכן הכלי. כבר ציינו לעיל, שכמה תלושים נושאים את האות טי"ת, שהיא, ככל הנראה, קיצורה של התיבה "טבל"⁹¹. תלוש אחר נושא את האות מ"ם (1480/2 — 1110), אולי "מעשר". ייתכן, שבדרך דומה יש להסביר קבוצה גדולה של תלושים מלוקוס 174 (וראה לעיל), שעל כל אחד מהם כתוב בכתב

⁹¹. נדמה לי. שכך יש להסביר גם את תוכנו של הכר ממערה 8 בקומראן שעליו חרותה האות טי"ת פעמיים. וראה: *DJD*, III, Pl. VII, 2.

מהודר "קא" (לוח יט, 4) (קורבן ? קודש ?). עם זאת לא מן הנמנע, שהתלושים שאותיותיהם אינן מציינות מעשרות, תרומות וכיו"ב באו לציין עניינים אחרים שטרם עמדנו עליהם, כמו, למשל, של מינהלת המחסנים. לקבוצה זו יש לייחס מספר תלושים עם האותיות "צץ", "חצצ", "גט" ו"ב".

מן התלושים המעניינים במיוחד ראוי לציין את זה שנתגלה בלוקוס 1042 (בית-הכנסת ? וראה לעיל), ועליו הכתובת "מעשר כהן" בכתב רהוט. דומה, שמונת זה, שלא מצאתי לו אח במקורות חז"ל, בא לציין את "תרומת המעשר", היינו, המעשר מן המעשר, שגיתן לכל הדעות לכוהן⁹².

קבוצה נוספת של תלושים נושאת שמות בודדים, כגון יעזר ויושעיה. הם כתובים — כמוהם כשם חזקיה⁹³ — בכתב-סופרים מהודר. דומה, שאין להטיל ספק, שלפנינו שמות של כוהנים.

קבוצת התלושים האחרונה היא אולי המעניינת מכולם, מכל-מקום היא מעוררת את הבעיות הקשות ביותר. בלוקוס 92 (וראה לעיל) נתגלו 10 תלושים זהים, ועליהם הכתובת ^{יהחנן} $\text{A} \text{ } \int$ היינו, למעלה — "יהחנן", בכתב רהוט, כחתימתו של האיש; משמאל — A; ומימין — י"ד בכתב העברי העתיק. כולם כתובים בכתב-יד דומה (לוח יט, 3).

אפשר להסביר את תפקידם של תלושים אלה בכמה דרכים, אולם נראית לי כראויה לציין ההצעה, שאף הם — כמוהם כתלושים שהוזכרו לעיל — קשורים בחלוקת המצרכים בין כוהני מצדה ולווייה. דומה, שיש לראות ב-A שבתלוש דרך לציין סוגו ואיכותו המובחרת של המוצר, כמו שמצינו במשנה: "ואיזהו מבחר ? מכמס וננוחה אלפא לסלת" (מנחות ה, א); "תקוע אלפא לשמן" (שם, ח, ג); "קרותים והטולים אלפא לייין" (שם, ח, ו). על השימוש באותיות

92. תגלית זו מעוררת כמה בעיות קשות בענייני הלכות המעשרות. בידי מכתב מאת פרופ' ש. ליברמן, בו הוא מברר כמה מן האפשרויות. ועוד נביא את הדברים בשמו בפרסום הסופי. דומה, שחיוזוק לפירוש שהבאתי לעיל ניתן למצוא בתלוש אחר, כנראה של כוהן, שנמצא באותו מקום. על התלוש שם אחד בלבד: "חזקיה" (וראה להלן). מכל-מקום, תלוש זה והתלושים האחרים הנזכרים לעיל יש בהם כדי להדגים את הנאמר במעשר שני ד, ט: "מצא בתוכן חרש וכתוב עליו 'מעשר' הרי זה מעשר". כן ראה את הנאמר בתוספתא (שם). שכאשר הכתובת כתובה על חרס נפרד — אין להטיל ספק בתוכן הכלי. לא כן כאשר כתובה הכתובת על כלי שלם, שכן אפשר ששונה תוכנו.

93. תלוש אחד נושא את הכתובת "חזקין". נדמה, שיש להבינו על דרך יודן = יהודה, בעין = בעיה (וראה מכתבי בריכותבא), כלומר, חזקיה.

יוזניות לציון איכות זו למדים אנו גם משקלים ג, ב: "רבי ישמעאל אומר: יזנית כתוב בתן אלפ"א בית"א במל"א".

אשר ליו"ד בכתב העברי הקדום — אולי לפנינו קיצור של "יין"⁹⁴, "עשר", "מעשר"⁹⁵ וכיו"ב. השם יהוננן שבראש התלוש, ללא שם אב ותואר אחר, ודאי מציין את הרשות שהוציאה את התלושים. כלום היה זה מפקד המקום? ⁹⁶ או שמא הכוונה האחראי לחלוקת התרומות וכיו"ב בין הלויים והכהנים במצדה? בהקשר זה מן הראוי להזכיר את הנאמר בשקלים ה, א ואילך: "אלו הן הממזין שהיו במקדש: יוחנן בן פינחס על החותמות אחיה על הנסכים... מי שהוא מבקש נסכים — הולך לו אצל יוחנן שהוא ממנה על החותמות, ונותן לו מעות ומקבל ממנו חותם. בא לו אצל אחיה שהוא ממנה על הנסכים ונותן לו חותם, ומקבל ממנו נסכים ולערב באין זה אצל זה, ואחיה מוציא את החותמות ומקבל כנגדן מעות" וגו'. וכבר עמדו על כך החוקרים, שהיו אלה שמות קבועים, שהיו קשורים בתפקיד. אולי יש קשר בין פורצדורה זו ובין התלושים במצדה? לעת-עתה נוכל רק לשער השערות. מי יתן, ותגליות נוספות תשפוכנה אור חדש על בעיה זו. ושמא יציע אחד הקוראים הסבר אחר?

ד. שונות

קבוצה זו כוללת, בין השאר, אוסטרקונים וכתובות רבים המכילים חשבונות ומספרים, כגון: "מירושלים מאה וחמשינ וחמש", או כמה שורות של סיכומים וספרות ממש.

כן כוללת קבוצה זו כמה כתובות ארוכות על גבי קנקנים או אוסטרקונים, אך עדיין אי-אפשר לדעת את תוכנו, משום שטרם נמצאו כל שבריהן. כך, למשל, נתגלתה בלוקוס 146 כתובת ארמית ארוכה בת כמה שורות, שהיתה כתובה על קנקן גדול. הכתובת פותחת בנוסח מכתב: "תר[ומת]... אח[יך] יהוננן שלם"⁹⁷. כתובת שנייה על אוסטרקון נמצאה בשני טפסים ובלוקוסים שונים: "כשר[יך]

94. אילו נכתבה יו"ד בכתב המריבע, ניתן היה להחליפה בו"ו או במספר 1.

95. הצעת פרופ' א. א. אורבך. וראה: תוספתא, מעשר שני ה, 1: "יוד מס הרי זה מעשר". בתקופה זו היה השימוש בכתב העברי הקדום נפוץ לא רק על מטבעות, כפי שמעידים כמה אוסטרקונים שמצאנו במצדה.

96. הלב נוטה אחרי זיהוי השם עם יהוננן בן לוי (מגושי-חלב), אולם לעת-עתה אין בידינו כל הוכחה לכך (וראה להלן, כתובות קבוצה ד' ושונות).

97. שמא יש קשר בין יהוננן זה ליהוננן שעל גבי התלושים?

המגילות והכתובות

לטהרת הקדש" (908 — 1054 ו-716 — 1093). דומה, שעניינה הלכות הגדונות בחגיגה: הכלים הם כשרים לטהרת הקודש, או המבנה "שימש מתסן לכדים שוגין ונותנין בהן יין שכשרים לנסכים, וכתבו על הכדים שהם כשרים לטהרת הקודש, כלומר שמוותר ליתן לתוכן יין ושמן לנסכים" (מתוך מכתב של פרופ' ש. ליברמן אלי)⁹⁸. מן הראוי לציין, שאחת הכתובות גמצאה ליד הסוגר שליד "בית-הכנסת". השורה הראשונה מציינת אולי את שם המבנה⁹⁹. והשונה: "הגבאים שנכנסו לתוך הבית וכתוב עליו מבחוץ כל שבבית טהור" וגו' (תוספתא, שם, ג, 29).

כל החומר האפיגרפי הנ"ל מעיד, בין היתר, שרוב אנשי המרד הקפידו על ההלכות הקשורות בענייני תרומות וגו', עובדה הנוסכת אור רב לא רק על הלכות אלה למעשה, אלא גם על המרד ונושאו.

98. ועיין: תוספתא, חגיגה ג; ש. ליברמן, תוספתא כפשוטה, גויארק תשכ"ב, עמ' 1334—1335.

99. ראשית הכתובת היא, ככל הנראה: "הרה השורה". אולי יש לפרשה: "הרה (= הרי) החומה". וצריך עיון.